
Algunes modalitats historiogràfiques barcelonines

Ramon Grau i Fernández

El plantejament del XII Congrés d'Història de Barcelona s'originà en el decurs de la sessió final de l'encontre anterior, el dia 3 de desembre de 2009. En aquella sessió havíem ofert una síntesi del procés i els resultats dels deu primers congressos, celebrats entre 1982 i 2007; síntesi que ha quedat expressada amb més detall en el volum d'actes.¹ En el debat entre els congressistes presents que seguí aquella exposició oral, van confluïr diverses opinions a l'entorn de la historiografia barcelonina com a bagatge específic, no sempre assumit pels investigadors moderns amb prou capacitat d'aprofitament crític i consciència de la seva densitat.

A la vista també d'algunes de les ponències i comunicacions amb una forta càrrega de reflexió sobre la historiografia presentades a les sessions anteriors de l'XI Congrés, vam concebre tot seguit un avantprojecte per a l'any 2011, que fou sotmès a consulta dels participants en aquell debat una setmana després en un escrit on dèiem:

Pensem que, tal vegada, centrar-nos en la historiografia, és a dir en la producció passada i en com ens determina, ens influeix o ens estimula a respondre-hi mitjançant la recerca i la reflexió, seria una manera d'anar configurant aquella consciència de Barcelona com a objecte històric que trobàvem a faltar l'altre dia i, alhora, anar clarificant línies de recerca i publicació que poden anar més enllà d'aquesta convocatòria.

En aquesta prefiguració se suggeria que la divisa de la nova convocatòria podria ser «Historiografia barcelonina. Del mite a la comprensió».

La inclusió de les paraules “mite” i “comprensió” volia establir un ventall temàtic ampli, que no conduís simplement a una recuperació utilitària dels ingredients validables des dels criteris científics contemporanis sinó que permetés incorporar-hi el conjunt dels discursos de diversa mena que han anat definint la imatge històrica de la ciutat de Barcelona. La dualitat també pretenia indicar un sentit ideal de progressió de la historiografia al llarg dels segles, des de les mitificacions antigues sobre els orígens de la ciutat fins més enllà –o més ençà– del cicle científic modern, iniciat amb el moviment crític setcentista i que ha avançat cap a un eclipsi de Barcelona com a subjecte de la història, tant per l'a-

1. RAMON GRAU I FERNÁNDEZ, «Trenta anys de congressos per a vint segles de vida urbana. Una crònica», dins Ramon GRAU (COORD.), *Presència i lligams territorials de Barcelona. Vint segles de vida urbana*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 18), 2012, pàg. 9-43 i 57-60.

tracció d'altres entitats amb més consistència política en el món posterior a 1714 com per efecte de la descomposició analítica lligada a la divisió del treball dins el món acadèmic contemporani. Perquè, amb referència a una realitat com Barcelona, "comprensió" voldria dir assolir plena consciència de la contextura física de la ciutat desplegada al llarg del temps com un fort element de diferenciació i de continuïtat, alimentada per formes de vida específiques i cristal·litzada en una identitat municipal que ha afaïçonat les relacions de la ciutat amb altres peces de l'estructura territorial.

Al llarg de les setmanes de traspàs entre els anys 2009 i 2010, aquell esbós donà lloc a interessants intercanvis d'opinions i obtingué el suport d'un bon nombre d'investigadors qualificats, alguns dels quals, fins i tot, anunciaren ja possibles aportacions personals al futur encontre. Això va permetre avançar cap a la primera circular del XII Congrés, definida el mes de gener de 2010 i llançada el maig següent, amb una concreció dels termes de la crida pública:

L'objectiu de la present convocatòria és recuperar la ciutat de Barcelona com a objecte d'estudi històric diferenciat i contribuir a teixir vincles positius entre els diversos especialistes que n'han fet un centre d'atenció principal en les seves recerques. Per contribuir-hi, sembla oportú avançar cap a una recuperació sistemàtica del cabal d'aportacions que han anat dibuixant la imatge històrica de Barcelona i centrar l'atenció en la component historiogràfica o d'estat de la qüestió que tota recerca nova ha de contenir.

S'hi establien dues directrius possibles d'aportació:

- a) treballs específics d'història de la historiografia, des dels orígens d'aquesta activitat fins avui: historiadors, textos historiogràfics, fonts, influències, metodologies, estils, escoles, etc.
- b) recerques sobre qualsevol aspecte de la història de Barcelona amb atenció específica a la relació de la nova aportació amb la historiografia anterior sobre la qüestió tractada.

I es marcava un termini de sis mesos, fins a final de novembre de 2010, per fer arribar al Comitè Organitzador propostes congruents amb aquestes línies i poder dibuixar amb temps els perfils concrets del congrés d'acord amb la tonalitat de les iniciatives personals dels investigadors que es mostressin interessats en la convocatòria.

Entre les aportacions que van arribar i foren validades, cal destacar, en primer lloc, un conjunt d'onze aproximacions monogràfiques a aspectes molt diversos de la història de la ciutat –des de processos demogràfics fins a facetes de la vida cultural, passant per determinats capítols de l'evolució urbanística–, on els autors nuaren el desenvolupament de les seves línies personals de recerca amb balanços historiogràfics sectorials. Al costat d'aquests treballs que responen al segon dels apartats del programa, tenen també un caràcter monogràfic altres tres aportacions, referides a la vida i activitat literària o historiogràfica

d'alguns autors del passat. Aquestes catorze comunicacions, recuperades aquí en forma de resum, quedaren ja publicades electrònicament el mes de novembre de 2011, a les envistes de l'encontre, amb la doble finalitat de facilitar-ne la presentació i el subsegüent debat a les sessions de treball i de fer-les accessibles de manera immediata i contínua als integrants de les comunitats acadèmiques respectives més enllà dels estrets confins de la reunió programada.²

Finalment, un grapat de propostes referides a la producció, l'ús polític i la divulgació de la imatge històrica de Barcelona al llarg dels segles prefigurava un fil conductor d'interès general per al desenvolupament del congrés, tant pel fet d'aportar un seguit de visions àmplies de diferents etapes i modalitats de la historiografia barcelonina, com per fer-ho des de perspectives disciplinàries diverses. Aquesta trama fou reforçada mitjançant alguns encàrrecs complementaris, fets des d'una voluntat de no allunyar-nos de la tendència, expressada molt majoritàriament en les iniciatives recollides, a interessar-se més per la historiografia com a activitat productora d'ideologia amb influència social que no pas per la seva faceta de recerca sotmesa a regles científiques. Aquestes ponències, juntament amb la conferència de clausura dedicada a la figura d'Agustí Duran i Sanpere, primer director de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i gran impulsor de la història urbana en els decennis centrals del segle xx, constitueixen els vuit capítols del present volum.

***

Els tres primers capítols, deguts a Pol Serrahima i Balius, Xavier Espluga i Xavier Torres Sans, respectivament, versen sobre les etapes inicials de la historiografia barcelonina, entre els segles xiv i xvii, sens dubte els temps més decisius des del punt de vista de la generació d'imatges i valors associats a la ciutat. No en va corresponen als segles de florida i vigència de les institucions del municipi autònom, directament interessades a produir discursos d'exaltació de Barcelona i defensa de les seves competències, primer creixents i després minvants. La supressió del Consell de Cent el 1714 ha deixat marcada una solució de continuïtat entre aquestes primeres etapes i la historiografia posterior sobre Barcelona. Ara bé, en situar el record de l'autonomia perduda com a eix principal, els discursos històrics dels segles xviii i xix, sobretot, però també una bona part dels del xx, han mantingut una forta dependència respecte a la producció anterior.³

Des d'una experiència inicial de recerca en els fons documentals dels segles xiv i xv llegats pel Consell de Cent, Pol Serrahima ha volgut aprofundir en la càrrega històrica de la retòrica emprada per la institució municipal barcelonina en les seves relacions externes. Els estudis sobre la historiografia catalana medieval, en particular els clàssics de Coll i Alentorn i els recents de Cingolani, l'han

2. Accessibles des de l'apartat "activitats/congressos" a l'adreça: w110.bcn.cat/portal/site/ArxiuHistoric/

3. RAMON GRAU I FERNÁNDEZ, «La historiografia sobre el règim del Consell de Cent», dins Manuel ROVIRA i Sebastià RIERA (coord.), *El temps del Consell de Cent, II. La persistència institucional, segles xv-xvii*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 5), 2001, pàg. 263-269.

ajudat a esbrinar l'evolució d'unes memòries lligades en un principi a la dinastia regnant al comtat de Barcelona fins que van anar assumint una perspectiva territorial centrada en la ciutat i fent d'aquesta una coprotagonista de les accions atribuïdes als monarques. L'adopció d'aquest punt de vista, que confonia de manera interessada els objectius dels estaments socials que controlaven el municipi amb els de la mateixa monarquia, afavorí una teorització de Barcelona com a rectora de tot el Principat i fins i tot del conjunt de la Corona d'Aragó que es desplegà des dels temps de Pere el Cerimoniós, a mitjan segle XIV, fins a la Guerra Civil de 1462-1472. Aquest conflicte va representar, alhora, l'apogeu i el final d'aquelles pretensions hegemòniques.

Paral·lelament a l'expansió del discurs municipal, Pere el Cerimoniós havia afavorit un altre desenvolupament historiogràfic vinculat a la pugna del Casal de Barcelona amb els reis de Castella, ben servits per una historiografia pròpia que els feia hereus de la monarquia visigòtica i dipositaris exclusius del disseny d'unificació peninsular. La dissociació entre la historiografia al servei de la projecció exterior dels monarques aragonesos i la municipal barcelonina es veié potenciada pel canvi dinàstic de 1412. Els reis de la Casa de Trastàmara, centrats en la crònica personal i la biografia i servits per humanistes italians i castellans, no van tenir cap interès a desenvolupar o redefinir la concepció històrica de la Corona d'Aragó. La unió de les dues corones amb els Reis Catòlics va comportar un salt definitiu cap a una historiografia oficial monàrquica de base castellana i projecció hispànica.

Superada la confrontació bèl·lica entre les institucions catalanes i la monarquia, els esforços dels historiadors barcelonins de final del segle XV agafaren, segons explica Serrahima, un nou rumb, allunyat de la promoció reial, però per obra de tres autors confessadament realistes: Jeroni Pau, Joan Francesc Boscà i Pere Miquel Carbonell. Els dos primers «feren gala d'un patriotisme cívic d'inspiració pseudo-clàssica que, en certa manera, era la façana d'una concepció de la ciutat com a depenent institucionalment de la monarquia i merament auxiliar d'aquesta», mentre que la història de Catalunya de Carbonell, titulada polèmicament *Cròniques de Espanya fins ací no divulgades*, topava amb el desinterès de Ferran el Catòlic a l'hora «de reivindicar el paper central de la Corona d'Aragó i Catalunya en la història d'Espanya».⁴ Tot plegat, seria el testimoni de la condició cada cop més perifèrica de Barcelona en un conglomerat d'estats cada vegada més extens.

En iniciar el procés que havia de dur a la celebració del XII Congrés d'Història de Barcelona, una de les primeres decisions fou triar com a imatge simbòlica de l'encontre la làpida commemorativa encastada al mur extern de la Casa de la Ciutat a mitjan segle XVI; una inscripció que conté una succinta història de Barcelona des de la mítica fundació per Hèrcules fins arribar a fets ben concrets i verificables del temps de l'emperador Carles V. Érem ben conscients que, com deixà dit Agustí Duran i Sanpere, aquesta inscripció és destinada a causar la «desesperación del incauto que se pone a leerla sin estar bien pertrechado para

4. Pol SERRAHIMA I BALIUS, «Literatura històrica i retòrica municipal a la Barcelona baix-medieval», dins aquest volum, pàg. 53 i 54.

la interpretació del llatí retòric del segle XVI». ⁵ De manera que en vam encarregar l'estudi a un especialista en epigrafia llatina, Xavier Espluga, que n'ha fet una nova traducció i una detallada exegesi. A més de resseguir la peripècia de la làpida, trasbalsada per les reformes urbanístiques a la plaça de Sant Jaume mitjan segle XIX, ha destacat la personalitat de Joan Bonaventura de Gualbes, membre d'una família de ciutadans honrats molt ben relacionada amb els monarques i futur conseller primer el 1559, que el 1550 fou l'encarregat de dur a terme la decisió municipal de commemorar la culminació de l'obra emblemàtica de la façana de la Casa de la Ciutat.

Abans d'arribar a aquest motiu concret, la inscripció enumera les etapes de l'increment de Barcelona com a fruit de la providència divina, sota la protecció especial de l'arcàngel San Rafael i els patrons locals Sant Sever i Santa Eulàlia. A més de la glòria de l'Emperador regnant i del seu fill i hereu, el príncep Felip, l'apoteosi del discurs celebra les empreses municipals recents de modernització de les fortificacions i d'organització de la Universitat. En definitiva, com remarca Espluga, es tracta d'una versió segons la qual «el present coincidia amb el màxim moment d'esplendor de la ciutat, al temps que vindicava un dels motius tòpics de l'autocelebració barcelonina: la força de les seves ordinations». ⁶

Amb independència dels judicis històrics que pugui merèixer l'evolució a llarg termini de la institució municipal barcelonina després de la Guerra de 1462-1472, cal no oblidar el sentit immediat i els efectes a curt i a mitjà termini de la resolució d'aquella crisi. Com va explicar Jaume Vicens i Vives a la seva tesi doctoral, la reconstrucció social i política presidida per la figura de Ferran el Catòlic, amb un fort protagonisme de Jaume Destorrent, consolidà alhora la institució municipal i, dins d'ella, el poder de l'aristocràcia urbana, que havia estat amenaçat al llarg del segle XV per l'aliança entre els estaments subalterns de la ciutat i la mateixa monarquia. ⁷ En vida de Ferran II encara, Carbonell proclamava la sortida de la llarga crisi i el retorn als bons temps dient que «poch a poch lo dit regiment tornarà a son loch expellint-ne los dits tres estaments de mercaders, artistes e menestrals». ⁸ Tot i que aquesta exclusió social profetitzada interessadament pel cronista no es va acomplir, els ciutadans honrats i els grups que s'hi associaren tenien per davant un futur falaguer, demostrat de manera fefaent per la longevitat de l'autonomia municipal i pel seu poder en un territori que els monarques hispànics anaven marginant. Com ha recordat Eva Serra, és prou significatiu que, a la Barcelona del trànsit entre les Edats Mitjana i Moderna, «mentre la monarquia cedia o perdia els seus palaus, el Consell de Cent i la Diputació construïen les seves cases». ⁹

5. Agustí DURAN I SANPERE, «La fachada antigua de la Casa de la Ciudad de Barcelona: Un monumento que recobra su valor», *Barcelona Atracción*, 201 (març 1928), pàg. 70. Citat per Xavier Espluga a l'inici del seu capítol en aquest volum, pàg. 59.
6. Xavier ESPLUGA, «La inscripció llatina renaixentista de la façana gòtica de la Casa de la Ciutat», dins aquest volum, pàg. 76.
7. Jaume VICENS I VIVES, *Ferran II i la Ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1936, 2 vol. Ramon GRAU, *L'aportació de Vicens a la història municipal de Barcelona*, dins Ramon GRAU (coord.), *Vicens i Barcelona. Imatges històriques*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2011, pàg. 57-122.
8. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques de Espanya fins ací no divulgades*, Barcelona, Universitat de Catalunya, 1547, f. CCXXVIIIv.
9. Eva SERRA I PUIG, «Poder polític: municipi, Generalitat i virrei», dins Eulàlia DURAN i Eulàlia MIRALLES (coord.), *La Barcelona ideal i la Barcelona real en la cultura literària de l'Edat Moderna*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 9), 2003, pàg. 27-28. Citat per SERRAHIMA, «Literatura històrica...», pàg. 48.

A la seva ponència sobre la durabilitat de Barcelona com a capital política de Catalunya entre 1479 i 1714, presentada a l'XI Congrés d'Història de Barcelona, Xavier Torres Sans ja ressaltava la importància de la corografia o historiografia local com a gènere que «reforça –i destil·la i esbomba, alhora– el patrimoni escrit segregat d'antic per la mateixa institució» i en marcava l'eclosió a les primeres dècades del segle XVII, vinculada a «la recepció dels tòpics de la historiografia de la Contrareforma i la decidida voluntat municipal –sembla– de “recapitalitzar” la ciutat».¹⁰ L'estudi específic d'aquesta literatura és l'objecte de la seva aportació al XII Congrés i al present volum.

Sens dubte, la fe cristiana era tinguda per un dels elements definidors de Barcelona ja abans de la Contrareforma. La làpida de 1550, que justament anota la recent represa de les sessions del Concili de Trento, n'és un bon exemple, i el seu esment dels sants Rafael, Sever i Eulàlia és reflex de la posició de les estàtues dels patrons presidint la celebrada façana original de la Casa de la Ciutat. Però, com indica Torres, «a començaments del segle XVII aquest tret (suposadament) identitari havia assolit, a Barcelona igual com en altres llocs, una preeminència inèdita; tal com palesa, altrament, la decidida intervenció de les corporacions locals –l'Església, però també el Consell de Cent– en la promoció i veneració dels sants barcelonins, [...] una fal·lera insòlita per les relíquies i els cossos sants; la qual cosa va significar, al seu torn, un considerable enrenou de restes i sepultures, un auge sense precedents del gènere hagiogràfic».¹¹

D'una banda, els escrits referits als sants barcelonins, antics o nous, incorporaven elements de descripció i lloança de la ciutat i, fins i tot, servien de vehicle per defensar-ne les prerrogatives. De l'altra, els escrits historicojurídics consagrats principalment a l'exposició de la dignitat, l'estructura i les competències dels consellers i el Consell de Cent també situaven la precoç cristianització de Barcelona al capdavant dels seus tractats. En són dos bons exemples les obres d'Esteve Gilabert Bruniquer, *Relació sumària de la antiga fundació y cristianisme de la ciutat de Barcelona, y del antich magistrat y govern dels magnífichs consellers, y altres coses de honor y bellesa de la ciutat de Barcelona*, de 1630, i Joan Pau Xammar, *Civilis doctrina de antiquitate, et religione, regimine, privilegiis, et preheminentiis in clytae civitatis Barcinonae*, de 1644.

Segons Xavier Torres, la producció literària associada a la promoció de nous sants locals, com Ramon de Penyafort, Oleguer o Maria de Cervelló, «tot i el seu caràcter més aviat pintoresc i tot sovint inexacte o improbable, [...] no hauria de ser negligida ni tractada amb una condescendència excessiva, perquè aquesta mena d'esforços i d'iniciatives, literaris i alhora institucionals, volien ser una forma de renovar o actualitzar la identitat urbana i política barcelonina en un context com més anava més global i competitiu, tant al si de la Monarquia Hispànica com en l'àmbit de l'Europa catòlica».¹² Un cas extrem d'improbabilitat i d'intencionalitat política és el del suposat Sant Filet, senador o conseller de Barcelona, martiritzat l'any 138, que apareix com a figura implorant als peus de

10. Xavier TORRES SANS, «La durabilitat d'una capital política: Barcelona, 1479-1714», dins GRAU, *Presència i lligams territorials de Barcelona...*, pàg. 171.

11. Xavier TORRES SANS, «La ciutat dels sants: Barcelona i la historiografia de la Contrareforma», dins aquest volum, pàg. 77.

12. TORRES, «La ciutat dels sants...», pàg. 78.

la Verge de la Mercè en una pintura votiva encarregada pels consellers de l'any 1689-1690 per celebrar la superació d'una plaga de llagosta i l'obtenció del dret de cobertura i que reuneix els disset personatges que les autoritats municipals maldaven aleshores per consolidar com a sants barcelonins.¹³

En qualsevol cas, els efectes de les estratègies contrareformistes en pro del foment d'una religiositat popular vinculada al culte dels sants locals es deixaren sentir llargament. Entre altres exemples posteriors a l'època considerada per Xavier Torres en aquesta ocasió, es podria citar l'amalgama patriòtica de culte a les llibertats constitucionals i d'exaltació religiosa manifestada durant la resistència de Barcelona el 1714, que cridà l'atenció de Voltaire.¹⁴ O bé, la culminació literària setcentista d'aquesta mena de patriotisme local per obra de Pere Serra i Postius, que el 1726 publicà *Prodigios y finezas de los Santos Ángeles hechas en el Principado de Cataluña*. O encara, el difícil progrés a Barcelona dels intents de depuració de les tradicions eclesiàstiques, servits per la nova crítica bibliogràfica i documental. L'episodi més famós d'aquesta pugna per desfer-se del fardell barroc fou la dura i llarga oposició amb què va topar, ja a les portes de la Revolució Francesa de 1789, el canonge premonstratès Jaume Caresmar, tant en la comunitat canonical de la Seu com entre el poble barceloní, quan va gosar distingir entre la dubtosa veracitat de les narracions dels martiris de Santa Eulàlia i la seva compatibilitat amb els dogmes de l'Església.¹⁵

***

El quart capítol del volum, degut a Ferran Armengol, és una vasta exploració en l'univers dels discursos històrics sobre el Consell de Cent elaborats pels juristes al llarg del temps, puntal de la consciència col·lectiva de Barcelona i no sols fonament dels moviments reivindicatius de l'autogovern municipal, *in crescendo* des de l'endemà de 1714 i al llarg dels segles XIX i XX. En aquest sentit, és possible reconèixer una línia de continuïtat a partir del *Recognoverunt Proceres* de 1283, passant per tota la vigència del règim dels consellers, fins a la llarga etapa de privació o restricció de l'autonomia municipal. I com ens recorda l'autor, aquest fil ha estat rememorat fa ben poc de manera solemne: «Quan el 1998 es va aprovar l'actual Carta Municipal de Barcelona, el legislador va voler deixar constància en el preàmbul de la continuïtat entre les antigues institucions barcelonines i els principis constitucionals que actualment informen l'activitat de l'Ajuntament de Barcelona».¹⁶

Sense oblidar els antecedents medievals ni, sobretot, la tasca de Bruniquer, Armengol inicia el seu recorregut per la *Civilis doctrina* de Joan Pau Xammar, de 1644, que, malgrat la peculiaríssima conjuntura que la motivà, esdevingué efectivament una referència principal entre els historiadors juristes posteriors a

13. Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973, vol. II, pàg. 98-99, versió molt ampliada i amb aparat crític de «Los antiguos consellers de Barcelona. Notas para su iconografía», *Barcelona Atracción*, XIX, 213 (març 1929), pàg. 77-83, i 221 (novembre 1929), pàg. 342-346, en particular, pàg. 343-344.

14. VOLTAIRE, *Le siècle de Louis XIV*, Londres, Dodsley, 1752, vol. I, pàg. 230.

15. Ramon GRAU I FERNÁNDEZ, «Les batalles de la historiografia crítica», dins Pere GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1996, vol. III, pàg. 173-177.

16. Ferran ARMENGOL FERRER, «La memòria del Consell de Cent i la reivindicació moderna de l'autogovern de Barcelona», dins aquest volum, pàg. 106.

1714. Elaborada arran de la revolta catalana contra el govern d'Olivares el 1640 i després d'haver-se vinculat el Principat a la França de Lluís XIII, l'obra de Xammar és presentada com un esforç per mostrar les obligacions heretades pel nou sobirà respecte a les institucions pròpies de Catalunya i establir la compatibilitat d'aquestes amb la moderna doctrina absolutista de Jean Bodin, que no deixava de ser glossa i inspiració alhora per a la monarquia francesa emergent.

Dins la dinàmica del segle borbònic espanyol, on el triomf de l'absolutisme d'arrel francesa va venir acompanyat de la supressió del Consell de Cent i la Diputació del General, Armengol destaca l'obertura que es va produir amb l'adveniment de Carles III el 1759 i les reivindicacions barcelonines dels anys següents: el cèlebre "memorial de greuges" de 1760 i les obres de Francesc Romà i Rossell i Antoni de Capmany en defensa dels gremis urbans. En analitzar aquests textos, l'autor remarca, no sols el contingut reivindicatiu del règim suprimit el 1714, sinó la nova teorització del patrimoni institucional autòcton a la llum de la denominada Ciència de la Policia, legitimadora de la pràctica del despotisme il·lustrat al centre d'Europa. Com en el cas de Xammar, es tractaria d'un esforç per recuperar la tradició pròpia i adaptar-la als corrents de pensament polític que s'anaven imposant a les monarquies europees i a Espanya mateix. Armengol glossa també l'infufruós intent municipalista de Capmany a les Corts de Cadis enfront de les tendències centralistes que s'hi imposaren, així com la posterior divulgació del record del Consell de Cent des dels rengles progressistes catalans durant diverses fases de la revolució liberal, entre 1835 i 1868.

Per efecte d'aquesta invocació repetida dels avantatges de l'antiga institució municipal, el Consell de Cent esdevé un mite ambivalent: «com a tal consciència col·lectiva, és compartida pel conjunt de la societat barcelonesa, per sobre de credos ideològics i partits polítics». Aquest caràcter polièdric es manifesta amb especial força en temps de la Restauració, quan, d'una banda, s'estructurà «un discurs conservador, i en alguns extrems reaccionari, que arrencava dels tòpics romàntics per identificar el Consell de Cent amb la tradició, en sintonia amb els postulats de Savigny i l'Escola Històrica del Dret», i, de l'altra, «un discurs liberal, progressista o esquerrà, que buscava la reforma de l'Estat a partir de postulats republicans i federalistes»; tot i que les dues tendències compartien la idea de la descentralització administrativa.¹⁷ Armengol n'examina el desenvolupament paral·lel, i a estones confluent, durant la darrera part del Vuitcents i fins al punt àlgid de 1907-1908, amb la Solidaritat Catalana, i també estudia –particularment en l'obra de Maluquer i Viladot– l'explotació de la història per fonamentar el projecte metropolità que s'obrí pas sota el govern de l'alcalde Rius i Tauler i que, com és prou conegut, tingué continuïtat durant el segle xx.

Tot i que no va desaparèixer, l'ingredient historicista sembla minvar de manera irreversible en les reclamacions d'autonomia municipal després de la Primera Guerra Mundial. Tant l'Estatut de 1924 com la legislació de la Segona República treuen inspiració principalment d'experiències contemporànies en altres metròpolis de països avançats. Però el «retorn al llenguatge simbòlic de l'Antic Règim que va caracteritzar el primer franquisme» –un «fals historicisme

17. ARMENGOL, «La memòria del Consell de Cent...», pàg. 108 i 132.

que, en realitat, encobria el que era una dictadura totalitària»-, va afavorir a la postguerra de 1939 el denominat “barcelonisme” i una rebrotada del record del Consell de Cent com l’únic fonament possible per reivindicar tant l’autonomia politicoadministrativa com la dimensió metropolitana de Barcelona. El fruit tangible d’aquest esforç va ser la denominada Carta Municipal de 1960 promoguda per l’alcalde Porcioles, que és el darrer episodi analitzat per Armengol.¹⁸

Malauradament, per causes alienes tant a la voluntat del seu autor com a la d’aquest coordinador, no ha estat possible donar forma completa i definitiva a una segona ponència en aquesta mateixa línia d’explotació del passat polític de Barcelona durant l’Edat Contemporània: un treball d’Àngel Duarte que desenvolupava alguns dels aspectes que ell mateix havia abordat el 2007 en una de les ponències del X Congrés d’Història de Barcelona.¹⁹ La panoràmica traçada per Ferran Armengol abasta des de mitjan segle XVII fins a mitjan segle XX seguint el fil dels discursos dels juristes catalans, tendencialment conservadors. Sota el títol «Barcelona, urbs republicana», Duarte ens proposava, en canvi, una visió del pensament dels líders del republicanisme entre mitjan XIX i la Guerra Civil de 1936-1939. El resum de la seva contribució, que es pot consultar també a la pàgina web de l’Arxiu Històric de la Ciutat, diu així:

Al llarg de la segona meitat del segle XIX i durant tot el segle XX, la ciutat de Barcelona ha estat una urbs republicana. O, per dir-ho de manera més ajustada, en l’imaginari col·lectiu dels diversos republicanismes, des del més plebeu al més aristocràtic, Barcelona ha estat un espai metropolità associat a la democràcia i als orígens i la possibilitat de concreció d’una ciutadania lliure i virtuosa, deliberativa i compromesa amb els principis revolucionaris.

Barcelona jugà un paper clau en les diverses narracions històriques que el republicanisme català i espanyol varen confegir per tal d’explicar-se i alhora dotar de consistència –gairebé geològica– a les seves perspectives emancipadores, des de la mera construcció d’una ciutadania atenta fins a l’aparentment més ambiciosa construcció de la reforma social.

Els relats dels historiadors i els periodistes, dels escriptors i els oradors, van fer de Barcelona el bressol dels ideals i dels moviments socials republicans. El dinamisme barceloní es troba en el cor del desplegament de les conquestes democràtiques en el Vuitcents i en el primer terç del Noucents. També és cert que aquestes històries converteixen el municipi en refugi en moments de tempestat. Davant la reacció d’un o altre signe, la ciutat progressiva acull les restes del naufragi i permet la recomposició de les delmades forces de la democràcia (catalana i/o hispànica).

La història a la què estem al·ludint, la d’una Barcelona capital republicana, no és només el producte de la imaginació febril de successives generacions de cronistes i militants demòcrates. La seva operativitat arrenca del fet que es tractà d’una memòria renovada constantment per la interacció entre

18. ARMENGOL, «La memòria del Consell de Cent...», pàg. 146.

19. ÀNGEL DUARTE, «La política a la Barcelona de la Restauració: interessos i ideals, memòries i projectes», dins Ramon GRAU (coord.), *Dilemes de la fi de segle, 1874-1901*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d’Història*, 16), 2010, pàg. 15-38.

el registre discursiu i les pràctiques d'acció col·lectiva que desplegà l'esquerra social i política al llarg del període que ens porta de les dècades nuclears de la revolució liberal fins a la República de 1931 i la Guerra Civil, de la ciutat de les barricades en temps de bullangues a la que acull el govern de Juan Negrín.

Aquesta narrativa de la Barcelona-urbs republicana no és una història dirigida exclusivament al consum intern. Hi ha tot un arc mediterrani i llatí per al qual resulta extremament operativa la identificació de Barcelona com un dels baluards en la construcció de la democràcia i el progrés social.

En la seva presentació oral a la sessió corresponent, Duarte va concretar aquest context geogràfic, que comprèn Espanya, França i Itàlia, on els discursos d'esquerra vuitcentistes vinculaven sempre els projectes de renovació social amb els ambients urbans i on el municipalisme apareixia com el germen del republicanisme. Duarte sintetitzava aquesta darrera idea en una frase extreta d'un escrit d'ambició europeista d'Emilio Castelar, un líder republicà amb molt de predicament a la Barcelona de final del segle XIX: «Ce que la graine est à la racine, la racine à la plante, le ciment à l'édifice, la constitution municipale l'est à la société».²⁰

Cert que Barcelona era arrengrerada amb altres ciutats espanyoles com a focus de republicanisme en els escrits de pensadors com Fernando Garrido, però Duarte adduïa les paraules d'un altre gran protagonista del moviment democràtic, Nicolás Salmerón, que, en un míting a la Unión Republicana Graciense el 24 de maig de 1906, feia dir a una Barcelona personificada:

Yo he sido la ciudad que ha iniciado el movimiento de regeneración de España; yo soy la que tengo el legítimo título de la primacía en la hora en la cual hayan de instaurarse las nuevas instituciones y pueda abrirse España el amplio cauce por donde, desenvolviéndose todas las ideas, y por donde, compitiendo en la esfera del derecho los intereses de todas las clases, sea el regulador de todas las libertades el sacratísimo derecho de cada uno.²¹

Tot i que Duarte no deixava d'advertir sobre el context electoral d'aquest càntic de Salmerón a Barcelona, el reconeixement espanyol a la singularitat i el protagonisme democràtic de la ciutat catalana es pot trobar també expressat en altres registres menys conjunturals. Per exemple, en unes paraules recordades per Ferran Armengol, que foren signades el novembre de 1909 per Adolfo Posada i situades al capdavant del seu estudi sobre la legislació local a l'Espanya constitucional, fet com a contribució a una reforma descentralitzadora llargament esperada i que aleshores, després de la Setmana Tràgica, quedava altre cop ajornada:

20. Emilio CASTELAR, *L'Europe républicaine. Discours*, Bruxelles, V. Parent et Fils, 1870, pàg. 6 (traducció de Victor Considerant).

21. «Salmerón en Gracia. Entusiasmo de los republicanos», *La Publicidad*, 25-V-1906, edició del matí, pàg. 2, transcripció del discurs de Salmerón.

¿Cómo desconocer que en toda la agitación producida alrededor de la reforma del régimen local ha influido poderosamente la ciudad de Barcelona, que tiene planteados, con la intensidad de todos conocida, tantos problemas reales, de los que agitan a todas las grandes ciudades de los grandes pueblos?²²

Entre els representants catalans d'aquest esperit republicà, destaca al llarg del primer terç del segle XX la figura de Pere Coromines, de qui Àngel Duarte ha editat modernament una selecció d'escrits encapçalada per *Apologia de Barcelona*, una conferència pronunciada el 8 de març de 1931 al Círcol Artístic, que és també punt d'arrencada i eix fonamental de la dissertació que anem ressenyant.²³ El 1905, a l'article «Les llibertats del municipi», destinat a reclamar l'autonomia de la hisenda barcelonina, Coromines començava dient que «encara avui en dia la ciutat és la manifestació més intensa i fecunda de la sociabilitat humana» i acabava posant en relleu, en una perspectiva històrica de llarga durada, el parentiu de Barcelona amb Atenes i Florència en el marc d'una mediterraneïtat compartida.²⁴ Un quart de segle més tard, tot celebrant el vincle fundacional de Barcelona amb el semidéu Hèrcules –un mite clàssic– i resseguint la seva evolució històrica, Coromines cridava els barcelonins no sols a mantenir la vocació recomponedora que els havia permès fer ressorgir Catalunya al segle XIX sinó també a projectar-la més enllà de qualsevol frontera: «que d'aquesta idea no en facin un principi exclusiu, hostil i esquerp, sinó una norma de vida, apta per presidir en la Renaixença mediterrània a l'esclat d'una nova cultura». Segons Duarte, aquest disseny metropolità era compartit per no pocs historiadors, polítics, literats i artistes del Noucents, i la seva clau de volta –simple mitologia de marcada significació republicana– era una mirada sobre el passat barceloní identificat, d'acord amb la historiografia dominant, amb «tota una tradició política que té per fonament la llibertat».²⁵

***

Els capítols de Magí Sunyer, Carmen Rodríguez Pedret i Jaume Fabre aborden també principalment els temps compresos entre la revolució liberal del segle XIX i els anys centrals de la dictadura del general Franco, i hi trobem el reflex de les idees de fons glossades per Armengol i Duarte; però ara les veiem a través de publicacions vocacionalment populars que, amb diverses modalitats, han contribuït, en efecte, a la promoció de la imatge urbana i la seva dimensió històrica i a l'arrelament de la consciència col·lectiva entre els ciutadans de Barcelona.

És ben conegut que els literats de la Renaixença dedicaren grans esforços a la divulgació de la història de Barcelona i de Catalunya seguint les pautes de Capmany i recuperant també –sota l'impacte del romanticisme europeu– les

22. Adolfo POSADA, *Evolución legislativa del régimen local en España, 1812-1909*, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1982 (facsimil), pàg. 34. Citat per ARMENGOL, «La memòria del Consell de Cent...», pàg. 138.

23. Pere COROMINES, *Apologia de Barcelona i altres escrits*, Barcelona, La Magrana, 1989, edició a cura d'Àngel Duarte, amb una introducció de Josep Benet.

24. Pere COROMINES, «Les llibertats del municipi», dins *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1972, pàg. 1444-1446 (procedent de *El Poble Català*, 15-VII-1905).

25. Pere COROMINES, «Apologia de Barcelona», dins *Obres completes...*, pàg. 1553.

narracions dels antics cronistes i dels historiadors de l'etapa barroca. Pel que fa a la recreació de la imatge històrica de la ciutat de Barcelona, probablement la figura principal dins aquell grup d'autors vuitcentistes és Antoni de Bofarull, que hi féu contribucions des de l'angle estrictament professional d'arxiver-historiador, també en el format utilitari de la guia urbana i, amb més ambició literària, en el de la novel·la històrica. En analitzar aquestes aportacions des de la seva condició d'estudiós de la literatura, Magí Sunyer concentra especialment l'atenció en la novel·la *L'orfeneta de Menargues*, de 1862, que comparteix escenari històric amb una peça teatral anterior, *El Consejo de Ciento*, de 1846, i informacions topogràfiques i arqueològiques amb la *Guía-Cicerone de Barcelona*, de 1847.

Pel que fa a la imatge física de la ciutat, a Sunyer li «interessa constatar que el motor de la mirada cap al passat de Bofarull és un coneixement profund de la història catalana que, en la contemplació de la ciutat del seu temps, li provoca una comparació constant amb la pretèrita», i que és aquesta darrera, «quan en contempla els testimonis que han resistit el pas dels segles i els completa amb la informació dels documents històrics, la que l'emociona». Ara bé, l'evocació del fet històric central tant en el drama com en la novel·la esmentats –l'enfrontament de Joan Fiveller amb el rei Ferran d'Antequera a propòsit dels impostos municipals de Barcelona– és alhora nostàlgia del passat i reivindicació moderna. En aquest sentit, segons Sunyer, l'escriptor romàntic «va aprofitar les possibilitats mitificadores i simbolitzadores d'alguns episodis històrics per exposar la seva concepció de l'organització ciutadana i les relacions de poder, en una defensa del sistema democràtic que, sense cap mena de dubte, volia que s'apliqués al govern del seu temps».²⁶

Agafant el conjunt de l'obra de Bofarull, Sunyer troba que la lamentació nostàlgica per la pèrdua dels testimonis del passat és compatible amb una genuïna admiració dels avantatges de la civilització moderna. En seria expressió clara la memòria *Pasado, presente y porvenir de Barcelona*, guanyadora d'un concurs municipal convocat amb aquest lema el 1877, a l'inici de la Restauració, on Bofarull relativitza els mil canvis materials de la ciutat en funció de la seva continuïtat moral, mentre que celebra la demolició de les muralles i la ciutat nova que sorgeix a l'entorn, «abans de preveure –no sense algunes reserves– els avantatges que pensa que comportarà la comunicació ferroviària amb París».²⁷

Duarte, que ha valorat el contingut de *Pasado, presente y porvenir*, en especial la darrera part, com una expressió molt reeixida de «tot un programa d'acció política i econòmica per a Barcelona» adaptat a la conjuntura postrevolucionària, confronta aquesta obra amb escrits confeigits pel mateix autor arran de la Revolució Democràtica de 1868 i conclou que «Bofarull tenia un notable sentit de l'oportunitat històrica i s'entestava a exercir d'allò que amb el temps se'n diria un intel·lectual orgànic».²⁸ En qualsevol cas, com diu Sunyer, Antoni de Bofarull «no era un reaccionari que volgués que les coses tornessin enrere», sinó que «voldria que elements bàsics de la Barcelona antiga es mantinguessin inal-

26. MAGÍ SUNYER, «La imatge històrica de Barcelona en l'obra literària d'Antoni de Bofarull», dins aquest volum, pàg. 156, 161, 169.

27. SUNYER, «La imatge històrica...», pàg. 155.

28. DUARTE, «La política a la Barcelona de la Restauració...», pàg. 20.

terats o s'hi haguessin mantingut, però sense que això obstaculitzés el procés evolutiu que canviava la ciutat contemporània».²⁹

Des de l'angle professional de l'arquitectura i l'urbanisme, Carmen Rodríguez Pedret ha abordat l'estudi de les guies de Barcelona publicades entre els anys 1839 i 1912 com una narrativa urbana instrumental que subministra allò que ella denomina «un discurs historiogràfic particular», diferent de la producció històrica més consolidada, i alhora –i sobretot– amb «responsabilitat en la formació de l'imaginari de la modernitat».³⁰

Entre les referències més freqüents a les notes del capítol s'hi pot trobar la *Guía-Cicerone* de Bofarull, autor en qui Sunyer –com acabem de veure– destaca l'esforç d'equilibri entre el passat i el futur. I també hi és la *Barcelona antigua y moderna* d'Andreu Avel·lí Pi i Arimon, ultimada el 1854 i que anuncia, ja des del títol, l'existència de dos móns diferenciables, fins i tot contrastats, damunt del solar de la ciutat, però que són igualment dignes de consideració i susceptibles de compartir uns mateixos valors. Al costat d'aquestes dues peces pràcticament fundacionals del gènere a la ciutat, hi són adduïdes sovint la *Guía satírica de Barcelona* de Manuel Angelón (1854) i les guies “serioses” de Manuel Saurí i Josep Matas (publicada el 1842 i actualitzada en freqüents reedicions), Josep Comas (1881), Josep Roca (1884), Josep Coroleu (1887) o Josep Maria Folch i Torres (1911).

Amb exemples extrets d'aquest univers bibliogràfic, l'autora va definint «la condició híbrida d'aquesta tipologia narrativa» destinada a un públic ampli i les estratègies comunicatives que li són pròpies, així com la seva evolució des de la condició inicial de compilació de coneixements històrics cap a una autonomia respecte a les autoritats científiques o a la historiografia pròpiament dita.³¹ Aquesta variació s'expressa «en la defensa gairebé obstinada de l'observació empírica del territori i dels valors de l'experiència individual del fet urbà».³² Tot i que el vessant pragmàtic s'accentua, naturalment, a les guies comercials i, en un altre sentit, a les que responen a l'aparició del fenomen turístic, l'evolució del gènere també té a veure amb la metamorfosi urbanística de Barcelona: «la narrativa urbana instrumental jugà un paper decisiu a l'hora de reclamar la necessària expansió territorial, de recollir el sentiment social i d'enregistrar les principals transformacions de l'espai».³³ En efecte, arran de la demolició de les muralles i l'engegada de l'Eixample, la ciutat compta, cada vegada més, amb nous atractius que fan la competència als monuments medievals i que cal presentar als lectors. En definitiva, les guies urbanes de la Barcelona vuitcentista apareixen com «uns documents privilegiats per copsar la transició entre una imatge pintoresca i sentimental de la ciutat i el nou escenari racional i utilitari on es desenvolupa la modernitat».³⁴

A l'entorn del “barcelonisme” conreat per periodistes durant la primera meitat de la dictadura franquista, l'historiador i periodista Jaume Fabre teixeix una

29. SUNYER, «La imatge històrica...», pàg. 155 i 169.

30. CARMEN RODRÍGUEZ PEDRET, «Les guies de Barcelona al segle XIX: la construcció d'una historiografia particular», dins aquest volum, pàg. 171.

31. RODRÍGUEZ PEDRET, «Les guies de Barcelona...», pàg. 172.

32. RODRÍGUEZ PEDRET, «Les guies de Barcelona...», pàg. 181.

33. RODRÍGUEZ PEDRET, «Les guies de Barcelona...», pàg. 198.

34. RODRÍGUEZ PEDRET, «Les guies de Barcelona...», pàg. 189.

àmplia reflexió, amb implicacions fins avui mateix, sobre les pràctiques historiogràfiques, comprnent tant les publicacions divulgatives com les aportacions de recerca. A la llarga postguerra de 1939, Fabre hi aprecia «la renúncia de la majoria dels professionals de la història a la feina de divulgació, en part a causa de les limitacions polítiques, però també per una certa altivesa, en considerar la divulgació una tasca inferior que no els permetia mantenir el seu nivell acadèmic».³⁵ Per comparació, aquesta consideració crítica duu a reivindicar els esforços coetanis dels periodistes; una valoració positiva que és engrandida retrospectivament al final del capítol per unes consideracions, entre amargues i malenconioses, sobre «la nul·la utilitat d'una gran part de la bibliografia divulgativa sobre Barcelona generada durant l'últim quart de segle». Elaborada per «amanuenses sense cap formació històrica» que «no fan cap aportació fruit de recerca i, a sobre, no acostumen a citar les fonts d'informació on s'han inspirat o d'on han copiat sense complexos», Fabre lamenta que aquesta producció es degradi de manera creixent pel fàcil recurs a internet i a les seves informacions no contrastades.³⁶

Fabre fa algunes consideracions sobre la tasca dels historiadors professionals sota el franquisme, especialment sobre l'activitat de divulgació desenvolupada des de les institucions municipals a l'entorn de la figura d'Agustí Duran i Sanpere. En ressenyar els programes radiofònics engegats el 1944 per Duran i la seva derivació en paper, *Barcelona, divulgación històrica*, l'autor remarca, amb un punt d'estranyesa, que, entre el prop d'un centenar de persones cridades a participar-hi, «rarament s'hi va donar cabuda a periodistes, tot i que es tractava d'un programa divulgatiu i que, com hem vist, existia una sèrie de professionals de la informació que havien practicat i practicaven la divulgació històrica de Barcelona».³⁷

Centrat en la labor dels periodistes, Fabre es proposa principalment caracteritzar, dins d'aquest registre particular, unes etapes de desplegament, associades *grosso modo* amb les dècades que se succeeixen entre el final de la Guerra Civil i la Transició. Pel que fa al decenni de 1940, amb autors com Ricard Suñé i Tomàs Caballé, el judici ha de ser negatiu, segons l'autor, si ens atenem a la capacitat de fer aportacions positives: «La pràctica totalitat d'articles i llibres del barcelonisme d'aquells anys són obres memorialistes i costumistes, refregits d'informacions tretes dels historiadors vuitcentistes, explicacions folklòriques o etnogràfiques o aportacions més llegendàries que no pas rigorosament històriques».³⁸ Es tractava, doncs, d'una activitat força diversa de la difusió dels resultats de les recerques documentals, bibliogràfiques i arqueològiques que centraven l'actuació de Duran i Sanpere pels mateixos anys. L'emergència d'una nova fornada de periodistes a partir de 1950 significà l'evolució del barcelonisme cap a l'estudi de l'actualitat, tot i que «els gèneres interpretatius (crònica, entrevista, reportatge) eren difícils d'exercir i la temàtica havia de limitar-se a aspectes anodins de la vida quotidiana».³⁹ La dècada de 1960 va significar el descobriment periodístic de la Barcelona

35. Jaume FABRE, «Investigadors i divulgadors. El barcelonisme, història i anècdota durant el primer franquisme», dins aquest volum, pàg. 211-212.

36. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 244-245.

37. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 239.

38. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 213.

39. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 234.

dels barris, amb les figures de Francesc Candel i Josep Maria Huertas com a capdavanters, el primer amb «un estil molt innovador que combinava elements de divulgació històrica, costumisme, memorialisme i denúncia social», i el segon amb «una sèrie sistemàtica de reportatges sobre cadascun dels barris de Barcelona, en els quals en feia tant una divulgació de la història passada com una descripció dels problemes presents, il·lustrats amb fotografies fetes per ell mateix». ⁴⁰

Més enllà d'aquestes distincions qualitatives dins el món dels productes servits pels periodistes al llarg de les dècades centrals del segle xx, Fabre en valora positivament l'esforç continuat per fer aflorar les realitats silenciades per una cultura oficial repressiva. El barcelonisme de primera hora, nascut de la constatació pràctica que «es podia esmentar la història medieval sempre que no hi hagués cap plantejament vindicatiu o de catalanisme polític» o reincidir en «el costumisme vuitcentista, sobretot en la ciutat de Barcelona», fou «un succedani molt descafeïnat del catalanisme». ⁴¹ Tot i així, l'autor conclou subratllant «el seu valor com a testimoni d'una voluntat de conservar alguna cosa de la Catalunya destruïda pel franquisme». ⁴²

***

Les sessions del XII Congrés d'Història de Barcelona van culminar amb una sintètica conferència d'Eulàlia Duran sobre el seu pare, Agustí Duran i Sanpere, figura clau en el desenvolupament de la historiografia barcelonina, a cavall sempre de la recerca i de la divulgació, no sols en els difícils temps de la postguerra, sinó des que s'havia fet càrrec de la formació i direcció de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, poc abans de l'adveniment de la Dictadura de Primo de Rivera.

A la condició de testimoni directe de l'activitat de Duran i Sanpere, la conferenciant reuneix la d'experta historiadora de la cultura literària, en l'estudi de la qual ha mostrat un esperit de deconstrucció dels mites que troba també el seu reflex en l'afany de veracitat amb què afronta l'activitat historiogràfica paterna referida a Barcelona i plasmada en dues publicacions tardanes: la inacabada *Història de Barcelona*, volum col·lectiu que va dirigir Duran i Sanpere i que sortí al carrer l'any de la seva mort, el 1975, i el gran aplec d'articles propis titulat *Barcelona i la seva història*, editat en tres volums entre 1972 i 1975.

En el text de presentació de la primera de les dues obres, també Duran i Sanpere va fer gala d'una gran sinceritat que –com sol passar– ha facilitat molt (potser massa) la tasca dels crítics. ⁴³ No sols per la seva posició institucional al capdavant de l'Arxiu Històric de la Ciutat, sinó també per la seva inclinació erudita, Duran i Sanpere fou requerit per editors privats, ja des del 1927, perquè redactés una *Història de Barcelona*. Aquesta demanda es féu més insistent a la postguerra, i Eulàlia Duran extreu del fons de documentació personal dipositat a l'Arxiu Comarcal de la Segarra, a Cervera, peces de correspondència que per-

40. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 236.

41. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 213.

42. FABRE, «Investigadors i divulgadors...», pàg. 243.

43. AGUSTÍ DURAN I SANPERE, «Presentació», dins *Història de Barcelona. De la prehistòria al segle xvi*, Barcelona, Aedos, 1975), pàg. 7-8.

meten arrodonir la peripècia. El 1944, la demanda, instigada aleshores per l'editor Josep Maria Cruzet, ja s'havia transformat en un projecte d'obra dirigida per Duran però redactada per diversos col·laboradors. En una carta de 1946, el seu amic Gaziell parlava de «la nostra estimada i impossible *Història de Barcelona*», i encara, el 1951, per darrera vegada, segons ha confirmat Eulàlia Duran, insistia en «aquella *Història de Barcelona* que només tu pots fer».⁴⁴ Finalment, Duran i Sanpere es va considerar incapaç de dur a terme aquesta tasca esperada, però un dels arguments que adduï per justificar la seva renúncia no apunta pas a uns suposats dèficits personals i té, a parer nostre, una gran força. Es tracta de la seva consideració que l'antecedent més clar del projecte –el volum *Ciutat de Barcelona*, de Francesc Carreras i Candi, edició ultimada el 1916– fou «l'obra que marca una etapa difícil de superar i posa fi a les històries unipersonals».⁴⁵

L'etapa de les històries de Barcelona fetes a partir de la col·laboració de diferents especialistes s'inaugurà, segons destaca Eulàlia Duran, el 1944 amb *Barcelona a través de los tiempos*, de Lluís Pericot, Alberto del Castillo, Joan Ainaud i Jaume Vicens i Vives, a qui l'autora –segurament a partir d'un coneixement de primera mà– atribueix la iniciativa així com l'autoria del pròleg no signat. En un altre treball recent, l'autora ha deixat traçat un paral·lel entre Vicens i Duran, historiadors de caràcter i inclinacions diferents, però tots dos «persones de gran activitat, bons gestors», portadors de projectes propis concebuts en temps de la Segona República i esdevinguts «homes d'exili interior, que optaren per utilitzar les noves estructures» del franquisme.⁴⁶ Eulàlia Duran veu el llibre promogut per Cruzet com un resultat de la influència de Vicens i considera que «Duran s'incorporà així una mica tímidament a la moda», però remarca que «no féu un treball d'equip», que «es negà a tocar els originals que acceptà tal com li arribaven, i [que] això anava en detriment de la cohesió de l'obra».⁴⁷ És el problema crònic d'aquest tipus d'empresa, no pas un defecte privatiu del llibre dirigit per Duran i Sanpere, com certifiquen tantes experiències editorials anteriors i posteriors a 1975, i no sols les referides a la història de Barcelona.

Barcelona i la seva història és, en canvi, una recopilació revisada i harmonitzada de textos escrits al llarg de més de cinquanta anys, en la qual «sorpren la multitud de petites històries, de fets puntuals, de descripcions de monuments, tot, això sí, rigorosament documentat». És –ens diu Eulàlia Duran– «una mena d'Història de Barcelona que ha entrat per la porta falsa, que no ha estat planificada d'entrada i redactada a partir d'aquesta planificació». Destil·la, necessàriament, «la impressió d'una mena de “calaix de sastre” i «li falta el relat que lligui tot plegat».⁴⁸ Però, sempre segons el testimoni d'Eulàlia Duran, respon a una «curiositat sense límits pel passat i pel present», a un afany d'abraçar tots els aspectes en una mena d'història total, servit, no sols per l'erudició, sinó també per una remarcable capacitat deductiva i per l'art expositiu:

44. Eulàlia DURAN, «Agustí Duran i Sanpere (1887-1975): història urbana», dins aquest volum, pàg. 255.

45. Ramon GRAU i FERNÁNDEZ, «La historiografia de Barcelona abans de la institucionalització», *Barcelona Quaderns d'Història*, 1 (1995), pàg. 22-23.

46. Eulàlia DURAN, «Duran i Sanpere, Vicens i la divulgació de la història de Barcelona», dins Ramon GRAU (coord.), *Vicens i Barcelona. Imatges històriques*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2011, pàg. 172.

47. DURAN, «Agustí Duran i Sanpere (1887-1975)», pàg. 257.

48. DURAN, «Agustí Duran i Sanpere (1887-1975)», pàg. 257-258.

Segueix, de fet, el model de Carreras i Candi, però més elaborat: defuig la mera informació, tot i que n'aporta molta, la contextualitza i l'exposa com un argument que comença i acaba, escrit planerament i de forma clara, diria que sovint amb un cert suspens.⁴⁹

En abordar la relació de Duran i Sanpere amb els seus antecedents barcelonins, Eulàlia Duran esbossa una periodificació de la historiografia barcelonina en el registre culte i proporciona una llista de autors i de llibres que només en part coincideix amb els que afloren en els capítols anteriors d'aquest volum i que, per això mateix, pot servir per delimitar-ne l'abast. En primer lloc, situa les versions locals de les *laudes civitatum*, que vincula al descobriment de la *Poètica* d'Aristòtil en el Renaixement i que, per això mateix, tendeixen a repetir convencionalment els atributs de la ciutat ideal segons el filòsof grec.⁵⁰ Després de l'obra inaugural, deguda a Jeroni Pau, dins el gènere de l'apologia de Barcelona és remarcada la influència de la Contrareforma en les obres de Dionís Jeroni Jorba, Esteve Gilabert Bruniquer i Rafael Cervera. En segon lloc, destaca la innovació metodològica del Setcents, amb la figura central d'Antoni de Capmany, en la contribució historiogràfica del qual, tanmateix, ressalta el valor instrumental, és a dir la voluntat de contribuir a resoldre problemes contemporanis amb una reconstrucció documental del passat. I finalment, destaca el sorgiment d'una veritable història de la ciutat com a tal, un procés que veu lligat a l'expansió urbana vuitcentista. Atenta als aspectes de la vida ciutadana que han deixat una petja material i per les mutacions de la forma urbana, aquesta modalitat historiogràfica compta, com a títols principals, abans de l'esmentada compilació de Duran i Sanpere (1972-1975), amb *Barcelona antigua y moderna* d'Andreu Avel·lí Pi i Arimon (1854), *Las calles de Barcelona* de Víctor Balaguer (1865-1866), *Barcelona, son passat, present i porvenir* (1878) i *Història de Barcelona* (1890, obra truncada) de Salvador Sanpere i Miquel i *Ciutat de Barcelona* de Francesc Carreras i Candi (1916):

Aquests estudis serien les eines bàsiques d'informació bibliogràfica d'Agustí Duran i Sanpere, que ell completaria amb informació arxivística, arqueològica i artística.⁵¹

49. DURAN, «Agustí Duran i Sanpere (1887-1975)...», pàg. 259.

50. Eulàlia DURAN, «La ciutat ideal», dins DURAN i MIRALLES, *La Barcelona ideal i la Barcelona real...*, pàg. 253-267.

51. DURAN, «Agustí Duran i Sanpere (1887-1975)...», pàg. 257.